

Карп'як Марія Олександрівна, к.е.н., старший науковий співробітник відділу регіональної економічної політики ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»

Попадинець Назарій Миколайович, д.е.н., старший дослідник, заступник директора з науково-педагогічної роботи, професор кафедри економіки і маркетингу, Навчально-науковий інститут просторового планування та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка», старший науковий співробітник відділу регіональної економічної політики ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України»

Назаркевич Оксана Богданівна, к.е.н., старший викладач кафедри економіки і маркетингу, Навчально-науковий інститут просторового планування та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка» науковий співробітник відділу регіональної економічної політики ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»

Графська Орислава Іванівна, д.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та менеджменту Львівського державного університету фізичної культури імені І. Боберського

Karpyak Mariya, Candidate of Sciences in Economics, Senior Researcher of the Department of regional economic policy of the Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-2892-4806>

Popadynets Nazariy, Doctor of Sciences in Economics, Senior Researcher, Deputy Director, Professor of the Economy and Marketing Department, Separated Structural Subdivision Educational and Research Institute of Spatial Planning and Advanced Technologies of Lviv Polytechnic National University, Senior Researcher of the Department of Regional Economic Policy of the Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-7556-6135>

Nazarkevych Oksana, Candidate of Sciences in Economics, Senior lecturer of the Economy and Marketing Department, Separated Structural Subdivision Educational and Research Institute of Spatial Planning and Advanced Technologies of Lviv Polytechnic National University, Senior Researcher of the Department of regional economic policy of the Dolishnyi Institute of Regional Research of NAS of Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-2676-8301>

Hravska Oryslava, Doctor of Sciences in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Management, Lviv State University of Physical Culture named after I. Bobersky, <https://orcid.org/0000-0002-8134-3771>

ОБҐРУНТУВАННЯ ПРІОРИТЕТІВ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТРУДОРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ PRIORITIES OF PRESERVING THE LABOR POTENTIAL OF UKRAINIAN REGIONS AND THEIR JUSTIFICATION IN THE CONDITIONS OF WAR AND POST-WAR RECOVERY

Карп'як М. О., Попадинець Н. М., Назаркевич О. Б., Графська О. І. Обґрунтування пріоритетів збереження трудових ресурсів потенціалу регіонів України в умовах війни та повоєнного відновлення. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 4. С. 65 – 69.

Karpyak M., Popadynets N., Nazarkevych O., Hravska O. Priorities of preserving the labor potential of Ukrainian regions and their justification in the conditions of war and post-war recovery. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2024. Volume 9. № 4, pp. 65 – 69.

Здійснено оцінювання інструментів впливу на продуктивну спроможність економіки регіонів України в контексті збереження їх трудових ресурсів потенціалу в умовах війни та повоєнного відновлення. Виявлено основні виклики та загрози для людського потенціалу регіонів України в умовах війни та подальшої повоєнної відбудови, найбільш значущими з яких є поглиблення диспропорційності та розбалансованості ринку праці внаслідок втрати значної частини кваліфікованих кадрів (через міграцію та мобілізацію), а також зміни структури зайнятості. На основі аналізу загроз визначено фактори, які на сьогодні є фундаментальними для забезпечення функціонування регіональних ринків праці в Україні. Досліджено інструменти впливу на продуктивну спроможність економіки за допомогою проведеного опитування органів державної влади у регіонах. На основі здійсненого дослідження обґрунтовано основні соціально-економічні важелі та рушії підвищення продуктивної спроможності економіки регіонів в контексті збереження трудових ресурсів потенціалу України в умовах війни та повоєнного відновлення.

Ключові слова: трудові ресурси, потенціал, продуктивна спроможність, ринок праці, регіон, структурні диспропорції, людський потенціал, зайнятість, війна, повоєнне відновлення економіки.

The war created extraordinary challenges and threats to the human potential of Ukraine's regions. The most significant is the deepening of the disproportionality and imbalance of the labor market due to the loss of a significant number of qualified personnel (due to migration and mobilization) and changes in the employment structure. This was particularly acutely reflected in the structure of labor resources, particularly its gender-age and professional (educational and qualification) elements. One of the most

© Карп'як Марія Олександрівна, Попадинець Назарій Миколайович, Назаркевич Оксана Богданівна, Графська Орислава Іванівна, 2024

important factors influencing this structure was foreign migration and the illegal deportation of Ukrainian citizens to the Russian Federation. Effective mechanisms and tools from the regional governing bodies are necessary to ensure compliance between all social and labor sphere links, considering the regional and qualification imbalances in the labor market. Also, to further minimize the risks of the development of the labor market in Ukraine and to preserve the labor resource potential, it is advisable to determine the main socio-economic levers and drivers of regional policy, which will contribute to reducing regional and qualification imbalances, increasing marginal labor productivity and, as a result, increasing the productive capacity of regions. The article evaluates the tools that influence the productive capacity of the economy of the regions of Ukraine in the context of preserving their labor resource potential in the conditions of war and post-war recovery. The main challenges and threats to the human potential of the regions of Ukraine in the conditions of the war and subsequent post-war reconstruction are identified, the most significant of which is the deepening of disproportionality and imbalance of the labor market due to the loss of a significant part of qualified personnel (due to migration and mobilization), as well as changes in the employment structure. Based on the threat analysis, the factors currently fundamental for ensuring the functioning of regional labor markets in Ukraine have been determined. The instruments that influence the economy's productive capacity were studied with the help of a survey of state authorities in the regions. Based on the research, the main socio-economic levers and drivers of increasing the regional economy's productive capacity in preserving Ukraine's labor potential in the conditions of the war and post-war recovery are substantiated.

Keywords: labor resource potential, productive capacity, labor market, region, structural disparities, human potential, employment, war, post-war economic recovery.

Вступ

Повномасштабна війна російської федерації проти України завдала потужного удару національній економіці, що значно проявилось в інституційній ослабленості держави, руйнуванні фізичного, людського та соціального капіталів, спотворенні економічних стимулів, поширенні масової бідності та безробіття. Ескалація воєнних дій зумовила знищення, закриття та релокацію підприємств, масовий виїзд населення за кордон, збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та мобілізованих до лав ЗСУ, а отже втрату значної частки трудового потенціалу України. Так, разом з мінімізацією наслідків безпекових і гуманітарних проблем основним завданням державної політики в умовах війни та повоєнного відновлення стало збереження трудових ресурсів потенціалу.

Проблематика дослідження трудового потенціалу України тривалий час перебуває в полі зору провідних вітчизняних і зарубіжних учених. Пошуку шляхів і перспектив його розвитку присвятили свої праці чимало науковців, серед яких: А. Сміт, Ф. Тейлор, А. Лоулер, Б. Гоулд, Д. Сінк. Серед українських дослідників цієї категорії можна виділити таких учених, як І. Заюков, Т. Павлюк, О. Тертичний, Л. Макарова. Вагомий внесок у розвиток теорії та практики дослідження та оцінювання ефективності праці зробили такі відомі вчені: П. Друкер, А. Лоулер, С. Мосс, Д. Богиня, О. Грیشнова, В. Гуменюк, В. Дієсперов, В. Єременко, Г. Завіновська, Т. Заяць, Е. Лібанова, С. Струмилін, І. Тимош та інші.

Згадані дослідники вивчали проблематику трудового потенціалу України з різних підходів. Одні з них досліджували проблеми ефективного використання наявного людського ресурсу, що, своєю чергою, дає змогу задовольнити щораз більші потреби як на рівні підприємства, так і на рівні держави і отримати при цьому бажаний результат. Інші наголошували на необхідності чіткого визначення самої сутності поняття ефективності діяльності будь-якого суб'єкта господарювання і, зокрема, ефективності його основної рушійної сили – людської праці.

Попри чималу кількість досліджень, сьогодні необхідні додаткові напрацювання у питаннях пошуку шляхів підвищення продуктивності праці в умовах порушення соціальної стабільності, виявлення закономірностей просторових диспропорцій розміщення трудового потенціалу, спричинених російською агресією та воєнними діями на території України, формування релевантних пріоритетів моделі продуктивної спроможності економіки з метою забезпечення відновлення та стійкості її соціальної сфери, здатності останньої протистояти сьогоденним викликам і загрозам для запобігання втратам трудових ресурсів потенціалу держави, стимулювання його подальшого відновлення та розвитку.

Формулювання цілей статті

Метою статті є оцінювання факторів впливу на трудовий ресурсний потенціал регіонів України та визначення основних соціально-економічних важелів і рушіїв регіональної політики для його збереження в умовах війни та повоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Війна створила надзвичайні виклики та загрози для людського потенціалу регіонів України, найбільш значущими з яких є поглиблення диспропорційності та розбалансованості ринку праці внаслідок втрати значної частини кваліфікованих кадрів (через міграцію та мобілізацію), а також зміни структури зайнятості. Особливо гостро це відобразилося на структурі трудових ресурсів, зокрема на статеві-віковому та професійному (освітньо-кваліфікаційному) її елементах. Одним з найбільш важливих чинників впливу на цю структуру стала закордонна міграція та незаконна депортація українських громадян до росії.

Окрім цього, регіональні та кваліфікаційні дисбаланси на ринку праці призвели до сильного розриву між очікуваннями роботодавців і можливостями претендентів на роботу. Зміни в економіці, які відбулися через руйнування виробничих потужностей, виїзд значної частки працездатного населення за кордон та міжрегіональна міграція в Україні спричинили ситуацію, коли кваліфікації, які пропонують

працівники, не відповідають потребам регіональних ринків праці. Наприклад, якщо працівники металургійних комбінатів переїхали на території західних регіонів України, вони не в змозі працевлаштуватися за професією, оскільки там відсутні такі потужності.

Свою чергою, нестача працівників з необхідною кваліфікацією створила значний тиск на заробітну плату. На сьогодні зростання рівнів заробітної плати відбулося як у бюджетному, так і у приватному секторах, однак згідно з проведеними експертними опитуваннями [2] за станом на кінець літа 2024 р. більшість підприємств не збільшувала кількість працівників, а деякі навіть її скоротила, зокрема будівельні підприємства. Такі скорочення не є бажаними, скоріше вимушеними обставинами, оскільки значна частка підприємств водночас страждає на нестачу кадрів, причинами якої є не тільки міграція, але й мобілізація їхніх працівників до лав ЗСУ. Серед галузей, у яких дефіцит кадрів є найбільш відчутним, можемо виокремити роздрібну торгівлю та сферу робітничих спеціальностей.

Рис. 1. Фактори забезпечення функціонування регіональних ринків праці в Україні в умовах війни

Джерело: складено авторами.

никами, головне, їх можливостями, і, що не менш важливо, потребами регіону. Крім цього, для подальшої мінімізації ризиків розвитку ринку праці в Україні з метою збереження трудових ресурсів потенціалу для повоєнного відновлення доцільно визначити основні соціально-економічні важелі та рушії регіональної політики, які сприятимуть зниженню регіональних і кваліфікаційних дисбалансів, зростанню граничної продуктивності праці і в результаті підвищенню продуктивної спроможності регіонів.

З цією метою колектив вчених ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього» навесні 2024 р. провів оцінювання ризиків і загроз моделі продуктивної спроможності України та її регіонів, яке базувалося на експертних опитуваннях органів державного управління, представників наукових установ, громадських організацій і бізнес-середовища. Дослідження було здійснено для формування загального бачення та розуміння трансформації викликів і загроз економічній безпеці держави, а також з метою подальшого визначення основних соціально-економічних важелів і рушіїв підвищення продуктивної спроможності економіки регіонів України в умовах довготривалої війни та повоєнного відновлення.

Дослідження включало в себе також оцінювання ризиків соціальної складової моделі продуктивної спроможності України, а саме її трудових ресурсів потенціалу. На його базі було визначено основні соціально-економічні важелі та рушії регіональної політики для збереження трудових ресурсів потенціалу регіонів України в умовах війни та повоєнного відновлення (рис. 2).

Результати проведеного опитування показали, що найбільш впливовими за рейтингом інструментами для збереження трудових ресурсів потенціалу регіонів України є соціально-економічні та фінансові важелі (чинники-стимулятори), освітньо-кваліфікаційні заходи та заходи соціального маркетингу, а також відповідні інструменти регіональної політики. Ці визначені нами рушії дозволять мінімізувати ризики розвитку ринку праці в умовах війни та подальшого повоєнного відновлення нашої держави, стимулювати активізацію процесів повернення закордонних мігрантів і кваліфікованих кадрів у регіон, інтенсифікувати діяльність ВПО, забезпечити дієві стимули для зростання граничної продуктивності праці та міжрегіональної конкуренції.

Імплементация цих інструментів регіональної політики передусім повинна бути скерована на розвиток регіональних ринків праці, а саме на подолання дисбалансів і досягнення необхідних структурних співвідношень, забезпечення гнучкості та оптимізації трудових відносин, посилення результативності як самих ринків, так і усіх елементів їх систем (стійкості робочої сили та збалансованості процесів соціально-трудового розвитку), забезпечення продуктивної зайнятості та зростання граничної продуктивності праці, забезпечення інклюзивності праці, розвиток цифрової зайнятості та трудової мобільності. Фактично мова про реалізацію процесів формування якісно нових ринків праці в регіонах, визначальними факторами для яких повинні стати такі:

- повернення людей до попередніх місць проживання (за умов безпеки цих територій і створення там сприятливих умов для розвитку);
- реінтеграція ветеранів;
- стимулювання зайнятості ВПО;
- розширення участі людей з інвалідністю;
- збільшення участі жінок і молоді.

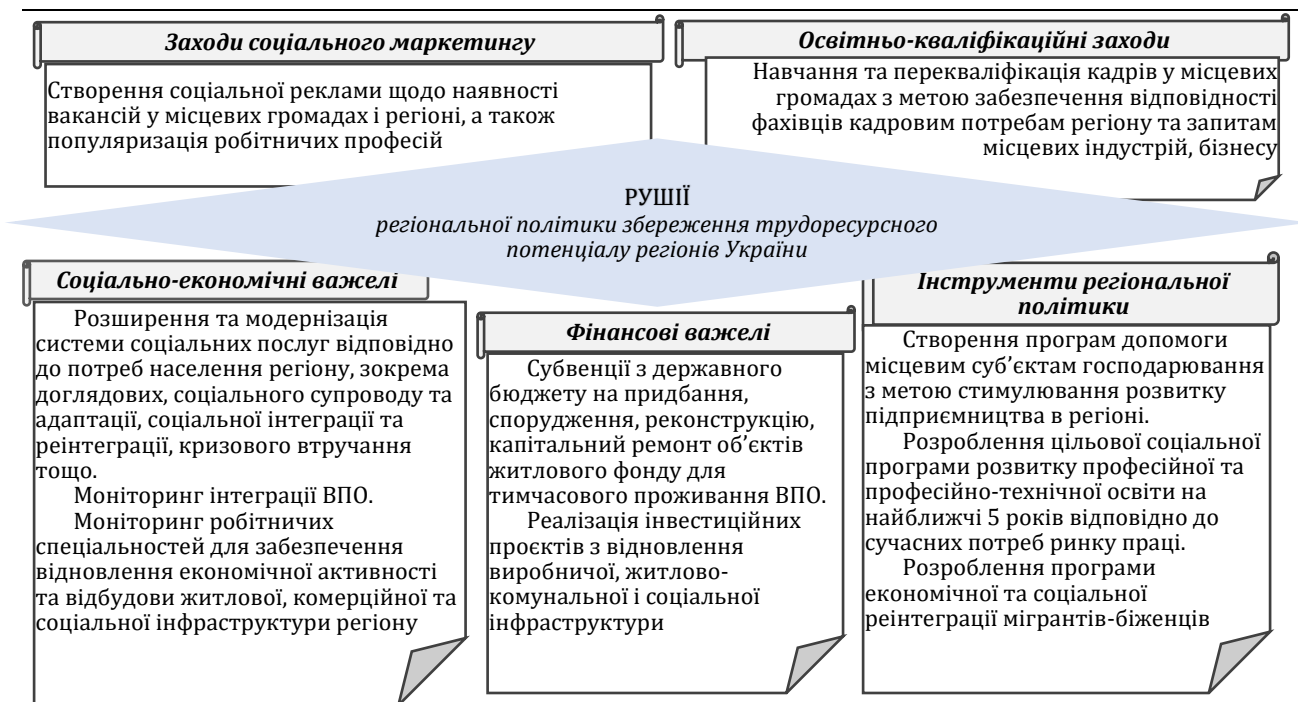

Рис. 2. Руші регіональної політики збереження трудових ресурсів потенціалу регіонів України в умовах війни та повоєнного відновлення. Джерело: власна розробка авторів.

Можливість функціонування і розвиток цих процесів вимагає консолідації зусиль бізнесу та влади щодо забезпечення доступності робочих місць, якісної перекваліфікації кадрів і навчання новим навичкам, підтримки професійного розвитку жінок у сферах, які до війни переважно освоювали чоловіки, розширення інфраструктури догляду за дітьми, впровадження програм розвитку молоді та ін.

На сьогодні уряд уже розпочав здійснення відповідних кроків у цьому напрямі. Зараз реалізуються проєкти, що вже отримали своє позитивне відображення на статистичних показниках ДСЗУ у соціально-трудовій сфері, оскільки спостерігається зростання інтересу роботодавців до залучення ветеранів та осіб з інвалідністю. Ця позитивна тенденція зберігається також через той факт, що в основному це категорія людей з більшим чи меншим досвідом роботи та нижчим ризиком мобілізації. Однак, попри позитивну динаміку, чисельність працевлаштованих людей з інвалідністю та ветеранів відповідно до їхньої кількості сьогодні є незначною, а зростання цієї категорії осіб, очевидно, є неминучим з огляду на подальше продовження гарячої фази війни та тривалу перспективу воєнних дій в Україні. Так, залучення цих осіб до трудового процесу сприятиме їх економічній самостійності та стійкості, соціальній інтеграції та зниженню ризику їх соціальної ексклюзії, а також використанню професійного потенціалу цих людей, що є надзвичайно важливим і цінним в умовах нинішнього кадрового дефіциту.

Таким чином, для досягнення більш значних результатів розпочаті ініціативи уряду у соціально-трудовій сфері треба одночасно розширювати.

Проактивна політика збереження трудових ресурсів потенціалу регіонів України передусім повинна бути спрямована на стимулювання повернення закордонних мігрантів, як умовних біженців, які втікали від війни, так і трудових мігрантів. Уже сьогодні серед основних напрямів стимулювання повернення закордонних мігрантів до України можемо виокремити:

- ухвалення комплексної державної стратегії повернення українських біженців;
- співпраця України з країнами-членами ЄС щодо повернення українців після війни, зокрема через програми допомоги та виплати компенсацій тим, які повертаються в Україну;
- фінансове стимулювання народжуваності в Україні;
- розвиток інституційного забезпечення кооперативної співпраці між урядовими структурами, бізнесом, міжнародними організаціями щодо повернення українців з-за кордону;
- відновлення в Україні соціальної інфраструктури, пошкодженого житла;
- розроблення та впровадження програм сприяння професійній реалізації та самореалізації жінок з дітьми завдяки забезпеченню їх професійної підготовки та перепідготовки (з використанням можливостей служби зайнятості);
- розвиток інституційного забезпечення у сфері інформаційної політики щодо українських мігрантів, діаспор і потенційних репатріантів у всьому світі з метою їх зацікавлення, формування у них відчуття важливості і належності та бажання підтримки і повернення до країни свого походження.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Аналізуючи вплив війни на трудових ресурсний потенціал України, варто підсумувати, що йдеться насамперед про глибинну трансформацію як суспільства і національної економіки на макрорівні, так і регіональних ринків, зокрема ринку праці. Важливо, щоб цей процес трансформації був якісним, а для

цього всі його сторони – і роботодавці, і населення, і держава повинні проявити достатньо уваги для побудови відповідних механізмів співпраці, що дозволить інтегрувати суспільство в релевантний соціально-трудоий процес і сформувати спільне бачення майбутнього розвитку. Зasadничим принципом такого бачення повинне бути насамперед розуміння фундаментальних цінностей сталого людського розвитку та принципів гідної праці. Наступним етапом повинне стати осмислення того, що національна економіка та, зокрема, соціально-трудова сфера повинні мати сформований запас стійкості, здатність до адаптації та функціонування в умовах криз і викликів, зокрема викликів воєнного характеру.

Завершення війни та період повоєнної відбудови, без сумніву, зумовить нові ризики та конфлікти, які потребуватимуть нового рівня адаптації та реформ. Через втрату значної частки людського капіталу відновлення після війни буде набагато повільнішим, ніж за умови руйнування лише фізичного капіталу. Таким чином, необхідним є подолання наявного протистояння інтересів держави, роботодавців і найманих працівників, натомість досягнення відповідного рівня соціальної злагоди, що повинна стати запорукою стратегічної стійкості економіки та соціуму.

Література

1. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку показників ресурсоемності валового внутрішнього продукту на рівні національної економіки за основними групами ресурсів, продуктивності праці на рівні національної економіки, регіональному рівні та за видами економічної діяльності і коефіцієнта віддачі основних засобів на рівні національної економіки та за видами економічної діяльності: Наказ № 965 від 06 червня 2019 р. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a63ce9bf-5282-4fa0-984a-d3efa9253300&title=NakazMinekonomrozvitkuVid06-06-2019-965>.
2. Круп'яник А. Ринок праці під час війни: які зміни потрібні. 2022. URL: <https://voxukraine.org/rynok-pratsi-pid-chas-vijny-yaki-zminy-potribni>.
3. Роботодавець. Як змінився ринок праці в Україні. 2018. URL: <https://robotodavets.org.ua/2018/12/12/yak-zminyvsya-rynok-pratsi-v-ukrayini.html>.
4. Урбанович В.А. Аналіз продуктивності праці в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. № 13. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/236.pdf.
5. Махортов Ю.О., Секрет О.В. Продуктивність праці в українському та світовому вимірах. *Економічний простір*. 2020. № 163. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/163-1>.
6. Геєць В.М., Семиноженко В.П., Кваснюк Б.Є. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України. Фенікс, 2007.
7. Заяць Т.А. Продуктивність людських ресурсів України та регіональні можливості її забезпечення. *Україна: аспекти праці*. 2004. № 3.
8. Кирич Н. Роль людського фактора у підвищенні ефективності роботи підприємства. *Україна: аспекти праці*. 2008. № 5.
9. Ревенко А. Продуктивність праці в сучасних умовах. *Україна: аспекти праці*. 2008. № 2.
10. Лібанова Е.М. Соціальні проблеми і соціальні важелі конкурентоспроможності української економіки. *Демографія та соціальна економіка*. 2008. № 2. С. 5-19.

References

1. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsij schodo rozrakhunku pokaznykiv resursoiemnosti valovoho vnutrishn'oho produktu na rivni natsional'noi ekonomiky za osnovnymy hrupamy resursiv, produktyvnosti pratsi na rivni natsional'noi ekonomiky, rehional'nomu rivni ta za vydamy ekonomichnoi diial'nosti i koefitsiienta viddachi osnovnykh zasobiv na rivni natsional'noi ekonomiky ta za vydamy ekonomichnoi diial'nosti: Nakaz. (2019). [On approval of Methodological recommendations for calculating indicators of resource intensity of gross domestic product at the level of the national economy by main groups of resources, labor productivity at the level of the national economy, regional level and by types of economic activity and the coefficient of return on fixed assets at the level of the national economy and by types of economic activity: Order]. № 965 dated June 6, 2019. Available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a63ce9bf-5282-4fa0-984a-d3efa9253300&title=NakazMinekonomrozvitkuVid06-06-2019-965>.
2. Krup'ianyuk, A. (2022). Rynok pratsi pid chas vijny: iaki zminy potribni. [The labor market during the war: what changes are needed]. Available at: <https://voxukraine.org/rynok-pratsi-pid-chas-vijny-yaki-zminy-potribni>.
3. Robotodavets'. Yak zminyvsia rynok pratsi v Ukraini. (2018). [How the labor market has changed in Ukraine]. Available at: <https://robotodavets.org.ua/2018/12/12/yak-zminyvsya-rynok-pratsi-v-ukrayini.html>.
4. Urbanovych, V.A. (2017). «Analysis of labor productivity in Ukraine». *Ekonomika i suspil'stvo*. № 13. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/236.pdf.
5. Makhortov, Yu.O., Sekret, O.V. (2020). «Labor productivity in Ukrainian and global dimensions». *Ekonomichnyj prostir*. № 163. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/163-1>.
6. Heiets', V.M., Semynozhenko, V.P., Kvasniuk, B.Ye. (2007). *Stratehichni vyklyky KhKhI stolittia suspil'stvu ta ekonomitsi Ukrainy*. [Strategic challenges of the 21st century to the society and economy of Ukraine]. Feniks.
7. Zaiats', T.A. (2004). «Productivity of human resources of Ukraine and regional possibilities of its provision». *Ukraina: aspekty pratsi*. № 3.
8. Kyrych, N. (2008). «The role of the human factor in increasing the efficiency of the enterprise». *Ukraina: aspekty pratsi*. № 5.
9. Revenko, A. (2008). «Labor productivity in modern conditions». *Ukraina: aspekty pratsi*. № 2.
10. Libanova, E.M. (2008). «Social problems and social levers of the competitiveness of the Ukrainian economy». *Demografia ta sotsial'na ekonomika*. № 2. pp. 5-19.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2024 р.